

PERCIPIRANO RODITELJSKO PONAŠANJE I RAZLIČITI ASPEKTI AGRESIVNOGA PONAŠANJA DJECE OSNOVNOŠKOLSKE DOBI*

Daliborka Knezović i dr. sc. Vesna Buško

Odsjek za psihologiju Filozofskoga fakulteta Sveučilište u Zagrebu

vbusko@ffzg.hr

Sažetak - *Važnost obitelji i odnosa roditelj – dijete kao činitelja socijalizacije dokazana je u brojnim istraživanjima. Dok postoje brojni empirijski podaci o utjecaju roditeljskoga ponašanja na razvoj dječje fizičke i verbalne agresivnosti, relativno malo je podataka o povezanosti različitih odgojnih postupaka i dječje indirektno agresivnosti. Glavni cilj ovog rada odnosi se na provjeru prediktivnosti različitih dimenzija roditeljskoga ponašanja za različite vrste dječje agresivnosti. U istraživanju je sudjelovalo 115 učenika, polaznika 5. do 8. razreda jedne osnovne škole u Zagrebu. Percepcija roditeljskoga ponašanja ispitana je upitnikom za procjenu roditeljskoga ponašanja (CRP-BI-57), verzijom upitnika u kojem djeca procjenjuju ponašanje majke i oca prema sebi, a agresivno ponašanje ispitano je skalom za vršnjačku procjenu i samoprocjenu direktne i indirektno agresivnosti. Na temelju faktorske strukture rezultata procjena i samoprocjena agresivnosti, formirane su i u daljnjim analizama korištene mjere samoprocjena direktne i indirektno agresivnosti te mjera vršnjačke procjene agresivnosti. Varijable roditeljskoga ponašanja objasnile su značajan dio varijance dječje agresivnosti (samoprocjene agresivnosti). Zajedno s varijablama dobi i spola djeteta objašnjavaju 32% varijance direktne agresivnosti, te 24% varijance indirektno agresivnosti. Njihov samostalni aditivni doprinos kriterijskoj varijanci iznosi 16% i 19,4% za mjere direktne, odnosno indirektno agresivnosti.*

Ključne riječi: *dječja percepcija roditeljskoga ponašanja; direktno i indirektno agresivno ponašanje*

Uvod

Važnost proučavanja obitelji i odnosa unutar obitelji ne treba posebno naglašavati. Iako opsežno istraživana u prošlosti, ta je tema uvijek aktualna u znanosti. Razlozi za to leže u dinamičkoj prirodi obiteljskih procesa i njihovoj

* Članak je izrađen u sklopu znanstvenoga projekta "Mjerenje latentnih psiholoških svojstava: Dispozicije i procesi ličnosti" koji se realizira uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH.

međuovisnosti o društvenim promjenama. Odnos između roditelja i djeteta predstavlja jedan od temeljnih činitelja socijalizacije, pa je važno odrediti na koji su način određena roditeljska ponašanja povezana s različitim razvojnim ishodima kod djece, primjerice, koji je tip roditeljstva povezan s pozitivnim ishodima kao što su samopouzdanje djeteta, emocionalna i socijalna kompetencija.

Struktura roditeljskih ponašanja relativno je stabilna te se danas smatra da postoje tri temeljne bipolarne dimenzije roditeljstva: emocionalnost, psihološka i bihevioralna kontrola (Maccoby i Martin, 1983; Barber, Olsen i Shagle, 1994; Keresteš, 2002; Aunola i Nurmi, 2005; Caron, Weiss, Harris i Catron, 2006). Pod dimenzijom emocionalnosti podrazumijevaju se emocije koje roditelj doživljava i pokazuje u odnosu prema djetetu. Ta dimenzija se još označava i kao pristupačnost (Maccoby i Martin, 1983; Aunola i Nurmi, 2005), a proteže se od hladnoće i neprijateljstva iskazanog prema djetetu do emocionalne topline i prihvaćanja djeteta. Pod dimenzijom psihološke kontrole podrazumijevaju se ona roditeljska ponašanja kojima se želi kontrolirati djetetov psihološki svijet. To su intruzivna ponašanja koja remete procese individuacije, ključne procese za formiranje identiteta u adolescenciji (Barber i sur., 1994). Za razliku od psihološke kontrole koja ima negativne implikacije na djetetov razvoj, bihevioralna kontrola podrazumijeva one postupke kojima se ponašanje djeteta regulira s pomoću postavljanja pravila ponašanja i ograničenja kojih se dijete treba pridržavati, pa je u tom slučaju nedostatak adekvatne kontrole rizični faktor za djetetov razvoj (Barber i sur., 1994; Aunola i Nurmi, 2005; Caron i sur., 2006).

Problemima razvoja dječje agresivnosti posvećuje se dosta pažnje i u laičkoj i u znanstvenoj javnosti, a istraživanja pokazuju da roditeljska ponašanja, s naglaskom na aspekte bihevioralne kontrole, imaju osobito važnu ulogu u tim procesima. Posebno se naglašava problem adolescentske agresivnosti u školama, budući da je ona povezana sa slabijim akademskim postignućem i napuštanjem školovanja (Xie, Cairns i Cairns, 2002).

Unutar kategorije agresivnog ponašanja postoje podjele prema raznim kriterijima, pa se tako prema načinu izražavanja razlikuju direktna (otvorena) i indirektna (skrivena) agresivnost (Björqvist, Lagerspetz i Kaukiainen, 1992a). Pod pojmom direktne agresivnosti podrazumijevaju se fizička (udaranje, guranje itd.) i verbalna agresivnost (vikanje, vrijeđanje, upućivanje pogrdnih riječi itd.), a pod indirektnom agresivnošću socijalno manipulativna ponašanja kao što su ogovaranje, odavanje tajni, ignoriranje itd. (Björqvist i sur., 1992a). U posljednja dva desetljeća pažnju istraživača privlače upravo takvi suptilniji oblici agresivnog ponašanja koji se u literaturi označavaju i kao relacijska agresivnost (Crick i Grotpeter, 1995), odnosno socijalna agresivnost (Underwood, Galen i Paquette, 2001; Xie i sur., 2002), a zajednička im je odrednica primjena manipulacije socijalnom strukturom. Drugim riječima,

za osobu koja narušavanjem prijateljskih odnosa i pojedinčeva statusa unutar grupe nanosi štetu i bol drugoj osobi, može se reći da iskazuje indirektne oblike agresivnosti.

Owens, Shute i Slee (2000) su kvalitativnom analizom utvrdili da su glavne kategorije indirektno agresivnih ponašanja: pričanje o drugima (ogovaranje, širenje glasina, kritiziranje izgleda, odjeće), isključujuća ponašanja (ignoriranje, isključivanje iz grupe), te ostala uznemirujuća ponašanja (anonimni telefonski pozivi, prijeteća pisma). Novija istraživanja upućuju na to da indirektno agresivna i manipulativna ponašanja imaju ozbiljne posljedice na razvoj djece. Crick i Grotmeter (1995) navode da su osobe izložene takvu ponašanju podložne depresiji, socijalnoj anksioznosti i izolaciji. Postoje naznake da izloženost manipulativnim ponašanjima kod 15-godišnjih djevojčica može izazvati želju za napuštanjem škole pa čak i razmišljanja o samoubojstvu (Owens i sur., 2000).

Brojna su se istraživanja bavila proučavanjem povezanosti između svake od tri temeljne dimenzije roditeljstva (prihvaćanja, psihološke i bihevioralne kontrole) i dječje agresivnosti. Većina istraživanja potvrdila je postojanje značajne negativne povezanosti između dimenzije prihvaćanja i dječje agresivnosti (Hart, Nelson, Robinson, Olsen & McNeilly-Choque, 1998; Keresteš, 2002; McDowell i Parke, 2005; Caron i sur., 2006), kao i podatak o manjoj agresivnosti djece čiji roditelji postavljaju jasna pravila ponašanja i zahtijevaju njihovo poštivanje (Barber i sur., 1994; Aunola i Nurmi, 2005). Većina dobivenih nalaza odnosi se, međutim, na dječju fizičku i verbalnu agresivnost, dok je relativno malo podataka o povezanosti roditeljskog ponašanja i dječje indirektno agresivnosti. Glavni cilj ovog rada jest provjera prediktivnosti različitih dimenzija roditeljskog ponašanja za različite vrste dječje agresivnosti. U skladu s dosadašnjim empirijskim nalazima očekuje se značajan doprinos posebno varijabli roditeljskog prihvaćanja u predikciji direktnog i indirektnog agresivnog ponašanja djece osnovnoškolske dobi.

Metodologija

Sudionici i postupak

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 115 učenika petoga, šestoga, dva sedma i dva osma razreda jedne osnovne škole u Zagrebu. U ukupnom su uzorku 54 djevojčice i 61 dječak. Prosječna dob sudionika iznosi 13 godina i 4 mjeseca ($SD=1,22$, uz ukupni dobni raspon od 11 do 15,5 godina). Ispitivanje je provedeno grupno u svakom od šest ispitanih razreda, za vrijeme redovite nastave, i to u većini slučajeva za vrijeme dvostrukoga sata razredne nastave. Prikupljanje podataka obavila je prva autorica ovoga rada tijekom dva tjedna školske nastave. Prije početka istraživanja dobivene su pismene suglasnosti

svih roditelja te suglasnost ravnatelja škole za sudjelovanje učenika u ovom istraživanju te prikupljanje podataka u školi. Provedbu istraživanja odobrilo je Etičko povjerenstvo Odsjeka za psihologiju Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Mjerni instrumenti

Primijenjeni instrumentarij sastojao se od upitnika za procjenu ponašanja majke, odnosno oca (dva upitnika s istovjetnim česticama) te skale za procjenu direktne i indirektno agresivnosti.

Upitnik za procjenu roditeljskoga ponašanja (CRPBI)

Upitnik CRPBI (Children's Reports of Parental Behavior Inventory) konstruirao je Schaefer 1965. godine, a u ovom radu korištena je skraćena verzija upitnika pod nazivom CRPBI-57, koju je prilagodila G. Keresteš (1999, prema Keresteš, 2002). Ta se verzija sastoji od 57 čestica kojima djeca procjenjuju ponašanje majke, odnosno ponašanje oca prema sebi. Čestice se grupiraju u devet skala, a tih devet skala mjeri tri temeljne bipolarne dimenzije roditeljskog ponašanja: (1) roditeljsko prihvaćanje/odbacivanje djeteta, (2) psihološka kontrola/psihološka autonomija i (3) čvrsta/slaba bihevioralna kontrola.

Zadatak je ispitanika da za svaku od navedenih 57 čestica (npr. „nakon što razgovaram s majkom/ocem o svojim brigama, osjećam se bolje“) zaokruži jedan od tri ponuđena odgovora te na taj način odgovori u kojoj mjeri navedeno ponašanje vrijedi za njegovu majku/oca. Ponuđeni odgovori su: netočno (1), djelomično točno (2) i točno (3). Rezultat na svakoj skali jednak je zbroju rezultata na pripadajućim česticama podijeljenim s brojem čestica, a rezultat na svakoj dimenziji jednak je prosječnom rezultatu na pripadajućim skalama. U ovom smo radu analizirali rezultate na razini triju dimenzija roditeljskoga ponašanja.

Rezultati i na razini skala i na razini dimenzija variraju u teoretskom rasponu od 1 do 3. Viši rezultat na svakoj skali upućuje na procijenjeni viši stupanj roditeljskoga prihvaćanja, veću psihološku kontrolu odnosno bihevioralnu kontrolu. Vrijednosti Cronbachova alfa-koeficijentata unutrašnje konzistencije dobiveni za pojedine dimenzije CRPBI upitnika u ovom uzorku variraju od 0.65, za dimenziju bihevioralne kontrole, do 0.92, za dimenziju prihvaćanja (v. tablicu 1).

Skala za procjenu direktne i indirektno agresivnosti

Primijenjena je skala koju je po uzoru na DIAS (Direct & Indirect Aggression Scales; Björqvist, Lagerspetz i Österman, 1992b; Abo Akademi University Finland) konstruirala Milanović (2004) u okviru izrade diplomskog rada. Skala se sastoji od devet čestica kojima se ispituje agresivnost na te-

melju vršnjačkih procjena i samoprocjena. Zadatak ispitanika je da za svakog učenika, iz svoga razreda procijeni koliko se često u situacijama kada je ljut ili ima problema s nekim učenikom ponaša na opisani način; ispitanik procjenjuje i sebe na isti način; procjene se vrše na skali od 0 (nikada se tako ne ponaša) do 4 (vrlo često se tako ponaša).

Izvorna skala finskih autora podijeljena je u 3 subskele namijenjene procjeni direktne fizičke, direktne verbalne i indirektno agresivnosti. Faktorske analize izvorne verzije skale potvrdile su 3 faktora, no Milanović (2004) dobiva samo 2 faktora: direktnu i indirektnu agresivnost. Na ukupnom uzorku sudionika ovog istraživanja provedena je analiza glavnih komponenti 9 čestica skale vršnjačkih procjena agresivnosti. Analiza je proizvela samo jednu, prema Guttman-Kaiserovu kriteriju značajnu komponentu koja je objasnila čak 82% varijance vršnjačkih procjena agresivnosti. U skladu s tim nalazima formirani su ukupni rezultati na skali agresivnosti temeljenoj na vršnjačkim procjenama.

Analizom glavnih komponenata uz Guttman-Kaiserov kriterij i Varimax rotaciju, provjerena je i faktorska struktura rezultata dobivenih na 9 čestica agresivnosti operacionalizirane putem samoprocjena sudionika. Analiza je potvrdila dva očekivana faktora koji uspijevaju objasniti 54.7% odnosno 13.4% varijance samoprocjena agresivnosti. Pritom su jasna zasićenja prvim faktorom uočena za 6 čestica, koje prema očekivanjima tvore skalu direktne agresivnosti, dok su drugim faktorom obuhvaćene preostale 3 čestice, namijenjene procjeni indirektno agresivnosti, uz iznimku čestice „*prijeti učeniku da će mu učiniti nešto ružno*“ s podijeljenim zasićenjima na oba faktora.

Na temelju navedenih rezultata formirani su rezultati dobiveni samoprocjenama agresivnosti u 2 skale, direktnu i indirektnu agresivnost. Skalu direktne agresivnosti čine čestice: *udara učenika, gura ili vuče učenika, uzima ili uništava stvari učenika, naziva učenika pogrđnim imenima, više na učenika*, te *prijeti učeniku da će mu učiniti nešto ružno*. Skalu indirektno agresivnosti čine čestice: *govori drugima da se ne druže s učenikom, priča ružne i izmišljene stvari o učeniku, odaje tajne učenika*. Cronbachov alfa-koeficijent unutrašnje konzistencije za skalu vršnjačkih procjena agresivnosti iznosi 0.97, za skalu samoprocjena direktne agresivnosti 0.90, a za samoprocjenu indirektno agresivnosti 0.72.

Rezultati i rasrava

U tablici 1 navedeni su osnovni statističko-deskriptivni pokazatelji varijabli korištenih u istraživanju. Iz prikazanih podataka vidljivo je da distribucija niti jedne od varijabli roditeljskoga ponašanja ne pokazuje statistički značajno odstupanje od normalne distribucije. Blaga tendencija k negativno asimetričnoj distribuciji prisutna je kod distribucija dječjih procjena ponašanja

majke i oca za dimenziju *prihvatanja/odbacivanja*, no prema Kolmogorov-Smirnovljevu testu, ne doseže granicu statističke značajnosti. Nadalje, kao što je uočljivo iz tablice 1, distribucije rezultata na skali vršnjačkih procjena agresivnosti te rezultata na obje skale samoprocijenjene agresivnosti statistički značajno odstupaju od normalne distribucije. Distribucije tih varijabli su pozitivno asimetrične što je u skladu s očekivanjima na temelju većeg broja empirijskih podataka drugih autora (npr. McEvoy, Estern, Rodriguez i Olson, 2003).

Tablica 1. Osnovni deskriptivno-statistički pokazatelji distribucija rezultata na dimenzijama roditeljskoga ponašanja te skalama agresivnosti (N=115)

Varijabla	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min.</i>	<i>Maks.</i>	<i>z</i>	<i>p</i>	
Majčino prihvaćanje/ odbacivanje	2.57	0.32	1.30	3.00	1.681	0.070	.90
Majčina psihološka kontrola	1.82	0.37	1.00	3.00	0.809	0.530	.85
Majčina bihevioralna kontrola	2.04	0.34	1.00	2.90	0.960	0.315	.68
Očevo prihvaćanje/ odbacivanje	2.44	0.38	1.38	2.97	1.326	0.059	.92
Očeva psihološka kontrola	1.67	0.37	1.00	2.66	1.065	0.207	.85
Očeva bihevioralna kontrola	1.99	0.34	1.20	3.00	0.831	0.495	.65
Vršnjačka procjena agresivnosti	1.18	0.70	0.15	3.04	1.543	0.017	.97
Samoprocjena direktne agresivnosti	1.15	0.97	0.00	4.00	1.462	0.028	.90
Samoprocjena indirektne agresivnosti	0.68	0.83	0.00	4.00	2.221	0.001	.72

Napomena. Min., maks. – minimalni i maksimalni opaženi rezultat; *z* – Kolmogorov-Smirnovljeva *z*-vrijednost; *p* – vjerojatnost slučajnog pojavljivanja *z*; – Cronbach alfa koeficijent unutrašnje konzistencije

Dobivene prosječne vrijednosti na mjerama agresivnosti (od 0,68 do 1,18) i spomenuta asimetričnost distribucija pokazuju, dakle, da se većina djece međusobno procjenjuje kao slabo ili rijetko agresivnima, što vrijedi dakako i za samoprocijenjene aspekte agresivnosti. S obzirom na to da se radi o razmjerno strogom testu normaliteta opaženih distribucija te imajući u vidu vrijednosti provedenih testova, čini se da su opažena odstupanja dovoljno blaga da ne predstavljaju nikakvo značajnije ograničenje za primjenu bilo kakvih parametrijskih postupaka u obradi dobivenih rezultata.

U svrhu ispitivanja relativnoga doprinosa varijabli percipiranoga roditeljskog ponašanja u predikciji različitih aspekata dječjega agresivnog ponašanja, primijenjeni su višestruki hijerarhijski regresijski postupci. U tablici 2 prikazane su interkorelacije svih varijabli uključenih u ove regresijske

analize: šest dimenzija percipiranoga roditeljskog ponašanja, tri kriterijske mjere dječje agresivnosti te varijable dobi i spola djeteta.

Tablica 2. Interkorelacije svih varijabli na ukupnom uzorku sudionika (N=115)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1 Spol	-	.18*	.16*	-.20*	-.07	.11	-.13	-.14	-.46**	-.38**	-.15
2 Dob		-	-.13	.20*	-.03	-.16*	.09	.09	-.15	-.05	-.13
3 Majčino prihvaćanje			-	-.34**	-.44**	.55**	-.27**	-.34**	-.21*	-.38**	-.33**
4 Majčina psihološka kontrola				-	.31**	-.28**	.66**	.19*	.21*	.21*	.21*
5 Majčina bihevioralna kontrola					-	-.20*	.18*	.63**	.08	.25**	.07
6 Očevo prihvaćanje						-	-.27**	-.46**	-.10	-.23**	-.37**
7 Očeva psihološka kontrola							-	.29**	.13	.09	.17*
8 Očeva bihevioralna kontrola								-	.00	.07	.09
9 Vršnjačka procjena agresivnosti									-	.61**	.44**
10 Direktna agresivnost										-	.57**
11 Indirektna agresivnost											1

Napomena. * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Iz tablice 2 je vidljivo da su sve varijable roditeljskoga ponašanja u značajnim pojedinačnim korelacijama s različitim vrstama agresivnosti, uz izuzetak varijable očeva bihevioralne kontrole. Percipirana ponašanja očeva i majki pokazuju sličan obrazac povezanosti s mjerama dječje agresivnosti: veće majčino i očevo prihvaćanje povezano je s manjim stupnjem izraženosti direktne i indirektno agresivnosti, percipirano majčino prihvaćanje negativno je povezano s agresivnošću procijenjenom od vršnjaka; zatim, veća psihološka kontrola majke povezana je s izraženijom agresivnošću određenom na temelju sva tri kriterija, dok je očeva psihološka kontrola pozitivno povezana samo s indirektnom agresivnošću. Konačno, majčina bihevioralna kontrola pozitivno je povezana s direktnom agresivnošću.

Utvrđena je blaga pozitivna povezanost između dobi djeteta i majčine psihološke kontrole ($r=0.20$, $p<0.05$) te negativna povezanost između dobi i očeva prihvaćanja ($r=-0.16$, $p<0.05$). Na temelju tih rezultata moguće je zaključiti da s većom dobi djeca procjenjuju ponašanje majke nešto više ometajućim za razvoj njihove psihološke samostalnosti, a očevo ponašanje manje prihvaćajućim. Dimenzija je majčina prihvaćanja slabo, ali statistički

značajno, pozitivno povezana s varijablom spola djeteta ($r=0.16$, $p<0.05$), a dimenzija majčine psihološke kontrole nisko i negativno korelira s tom varijablom ($r=-0.20$, $p<0.05$), što znači da su djevojčice procijenile ponašanje majke nešto više prihvaćajućim, a da su dječaci u odnosu na djevojčice procijenili ponašanje majke ponešto više psihološki kontrolirajućim.

Kao što je spomenuto, relativni aditivni doprinosi upotrijebljenoga skupa varijabli percipiranoga roditeljskog ponašanja u objašnjenju varijabiliteta rezultata na mjerama procijenjenoga i samoprocijenjenoga agresivnog ponašanja djece, ispitani su hijerarhijskim modelom višestruke regresijske analize. Primijenjeni regresijski postupci uključili su, uz ostalo, statističku kontrolu utjecaja varijabli dobi i spola djeteta, očekivano značajnih korelata agresivnog ponašanja, što potkrepljuju i podaci dobiveni na našem uzorku učenika (v. tablica 2). Na taj je način omogućena procjena samostalnoga aditivnog udjela varijabli roditeljskog ponašanja u objašnjenju kriterijske varijance nakon parcijalizacije opaženih efekata tih općih demografskih obilježja. Svaka o tri primijenjene regresijske analize provedena je dakle u dva koraka, pri čemu su u svakom izračunati standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti za prediktore uvedene u analizu, koeficijenti multiple korelacije i promjene u količini objašnjene kriterijske varijance zbog uvođenja novih prediktorskih varijabli u regresijsku jednadžbu. U svakom koraku analize provedeni su i testovi značajnosti za doprinose pojedinih varijabli i regresijsku jednadžbu u cjelini. Glavni rezultati tih analiza prikazani su u tablicama 3, 4 i 5.

Tablica 3. Doprinos dimenzija roditeljskoga ponašanja u predviđanju dječje agresivnosti mjerene vršnjačkim procjenama: rezultati hijerarhijske regresijske analize

Prediktorske varijable	β	r	β^1
1. korak: demografske varijable			
Spol	-.24**	-.46**	-.27**
Dob	-.50**	-.15	-.47**
R= .52 R ² = .27**			
2. korak: dimenzije roditeljskog ponašanja			
Majčino prihvaćanje/odbacivanje	-.151	-.21*	
Majčina psihološka kontrola	.137	.21*	
Majčina bihevioralna kontrola	.006	.08	
Očevo prihvaćanje/odbacivanje	-.027	-.10	
Očeva psihološka kontrola	-.004	.13	
Očeva bihevioralna kontrola	-.131	.00	
R= .57 R ² = .32 ΔR^2 = .054			

Napomena. r – koeficijenti korelacije; β – standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti; β^1 – vrijednosti β -koeficijenata u drugoj jednadžbi analize; R – koeficijent multiple korelacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije; ** $p < 0,01$

U tablici 3 nalaze se rezultati hijerarhijske regresijske analize provedene za kriterij *vršnjačkih procjena agresivnosti*. Jednadžba koja uključuje spol i

dob djeteta pokazala se značajnom u predikciji dječje agresivnosti mjerene metodom vršnjačkih procjena ($R=0.52$, $F_{(2,112)}=20.69$, $p<0.01$) i objašnjava ukupno 27% varijance tako definiranoga dječjeg agresivnog ponašanja. Dječaci su procijenjeni značajno agresivnijima od djevojčica ($\beta=-0.24$, $p<0.01$), a starija dob djeteta povezana je s manje agresivnog ponašanja, procijenjenog od vršnjaka ($\beta=-0.50$, $p<0.01$).

Ti su rezultati u skladu s većinom empirijskih podataka u ovom području, koji potvrđuju pretpostavke o općenito većoj izraženosti agresivnosti kod muškaraca (Green, Richardson i Lago, 1996; McEvoy i sur., 2003; Salmivalli i Kaukiainen, 2004; Milanović, 2004; Keresteš, 2002). Kao moguća objašnjenja takvih rezultata navode se biološki razlozi kao što je utjecaj muških spolnih hormona, veća tjelesna snaga koja povećava spremnost muškaraca da reagiraju agresivno (Keresteš, 2002). Kao socijalni razlozi navode se razlike u socijalizaciji dječaka, kod kojih se određena količina agresivnosti tolerira i smatra dobno normativnom u odnosu na socijalizaciju djevojčica, kod kojih se agresivno ponašanje osuđuje.

Podatak o manjoj agresivnosti starije u odnosu na mlađu djecu u skladu je s pretpostavkom koju zagovaraju Björqvist i sur. (1992a), a prema kojoj je agresivno ponašanje najizraženije u dobi od 11 godina, dok se u kasnijoj dobi smanjuje ili se počinje izražavati na skrivenije i sofisticiranije načine. Takvi oblici agresivnog ponašanja teže se i rjeđe prepoznaju što, jasno, umanjuje i vjerojatnost društvene osude takva ponašanja.

Nadalje, uvođenjem *varijabli roditeljskog ponašanja* u regresijsku jednadžbu nije došlo do očekivanog povećanja proporcije objašnjene varijance agresivnog ponašanja mjenog vršnjačkim procjenama ($\Delta R^2=0.054$, ns). Kao što se vidi iz tablice 3, varijable roditeljskog ponašanja nemaju samostalnoga aditivnog doprinosa objašnjenju toga kriterija nakon parcijalizacije utjecaja dobi i spola djeteta ($R=0.57$, $F_{(6,106)}=101.40$, $p>0.05$).

Potencijalno prihvatljiva objašnjenja takvih rezultata moguće je ponuditi u kontekstu upotrijebljene operacionalizacije agresivnosti, odnosno statističkih svojstava njezine distribucije dobivene u ovom uzorku. S obzirom na to da se radi o vršnjačkim procjenama, rezultat za svakog ispitanika predstavlja zapravo prosječnu vrijednost procjena koje su dali svi učenici iz razreda, dakle ne radi se o jedinstvenoj procjeni primjerice roditelja ili učitelja, kao što je bio slučaj u istraživanjima u kojima su dobivani rezultati suprotni od ovdje navedenih (Hart i sur., 1998; Keresteš, 2002; McDowell i Parke, 2005). Također, prije spomenuta asimetričnost distribucije rezultata vršnjačkih procjena agresivnosti uz razmjerno malen broj stupnjeva slobode ($N=115$), mogla je donekle umanjiti vjerojatnost pojavljivanja očekivanih značajnih efekata ovog bloka varijabli.

Druga hijerarhijska regresijska analiza provedena je za kriterij *samo-procjena direktne agresivnosti*. Kao što pokazuju podaci u tablici 4, uvođenje

varijabli dobi i spola djeteta kao prediktora u regresijsku jednadžbu objašnjava značajan dio varijance direktne agresivnosti ($R=0,40$, $F(2,112)=10,78$, $p<0,01$). Te dvije varijable objašnjavaju oko 16% varijance rezultata na skali samoprocjena direktne agresivnosti. No, gledajući pojedinačne koeficijente učešća i njihovu značajnost, jedino se spol pokazao značajnim prediktorom direktne agresivnosti ($\beta=-0,40$, $p<0,01$), odnosno dječaci sebe procjenjuju direktno agresivnijima u odnosu na djevojčice.

Tablica 4. Doprinos dimenzija roditeljskoga ponašanja u predviđanju dječje direktne agresivnosti mjerene samoprocjenama: rezultati hijerarhijske regresijske analize

Prediktorske varijable	β	r	β^1
1. korak: demografske varijable			
Spol	-.40**	-.38**	-.37**
Dob	-.125	-.05	-.15
R= .40 R ² = .16**			
2. korak: dimenzije roditeljskog ponašanja			
Majčino prihvatanje/odbacivanje	-.22*	-.38**	
Majčina psihološka kontrola	.05	.21*	
Majčina bihevioralna kontrola	.25	.25**	
Očevo prihvatanje/odbacivanje	-.16	-.23**	
Očeva psihološka kontrola	-.05	.09	
Očeva bihevioralna kontrola	-.26*	.07	
R= .57 R ² = .32 ΔR^2 = .16**			

Napomena. r – koeficijenti korelacije; β – standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti; β^1 – vrijednosti β -koeficijenata u drugoj jednadžbi analize; R – koeficijent multiple korelacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije; ** $p<0,01$

Rezultat o izraženijoj direktnoj agresivnosti dječaka u skladu je s postojećim znanstvenim podacima (Lagerspetz, Björqvist i Peltonen, 1988; Björqvist i sur., 1992a; Österman, Björqvist, Lagerspetz, Kaukiainen, Huessmann i Frączek, 1994; Green i sur., 1996; Salmivalli i Kaukiainen, 2004). Podatak o većem stupnju direktne agresivnosti dječaka u odnosu na djevojčice potvrđen je i u međukulturalnim istraživanjima. Österman i sur. (1998) potvrdili su taj efekt u Finskoj, Italiji, Poljskoj i Izraelu.

Uvođenjem *varijabli roditeljskog ponašanja* objašnjeno je dodatnih 16% varijance direktne agresivnosti ($\Delta R^2=0,16$; $R=0,57$; $F(6,106)=4,17$; $p<0,01$). Zajedno s varijablama dobi i spola, ove varijable uspijevaju predvidjeti ukupno 32% varijance dječje direktne agresivnosti ($R^2=0,32$). Kao značajni samostalni prediktori pokazale su se varijable majčina prihvatanja ($\beta=-0,22$; $p<0,05$) i očeva bihevioralne kontrole ($\beta=-0,26$; $p<0,05$). Što je veće percipirano majčino prihvatanje i očeva bihevioralna kontrola to djeca, prema ovim rezultatima, sebe procjenjuju manje direktno agresivnima. Suprotan trend, premda marginalno značajan, može se uočiti za varijablu majčine bihevioralne kontrole ($\beta=0,25$; $p=0,052$).

Rezultat o manjoj direktnoj agresivnosti djece koja procjenjuju ponašanje majke više prihvaćajućim, u odnosu na djecu sa suprotnim procjenama majčina ponašanja, očekivan je i u skladu je s drugim empirijskim nalazima. Hart i sur. (1998) potvrdili su manju sklonost k otvorenoj agresivnosti kod djece čiji roditelji procjenjuju svoje ponašanje pristupačnim, odnosno emocionalno toplim. To se može objasniti i u terminima teorije socijalnog učenja, prema kojoj prihvaćajući roditelji predstavljaju ujedno modele takva pozitivnog ponašanja, pa djeca usvajaju i kasnije iskazuju taj pozitivni, neagresivni obrazac ponašanja. Zatim, moguće je da su djeca prihvaćajućih roditelja otvorenija i imaju pozitivan stav prema odgojnim postupcima svojih roditelja, s obzirom na to da učinkovitost socijalizacije ovisi i o emocionalnoj klimi u kojoj se ta socijalizacija provodi (Darling i Steinberg, 1993).

Utjecaj roditeljske bihevioralne kontrole na dječji razvoj, pa tako i na dječju agresivnost, ne može se jednoznačno objasniti, barem ne na temelju postojećih podataka. Prema nekim istraživanjima, bihevioralna kontrola nije povezana s dječjom agresivnošću (Keresteš, 2002), dok su neki, kao što je slučaj i u ovom istraživanju, potvrdili da ta vrsta roditeljske kontrole ima pozitivni utjecaj na dječji razvoj (Barber i sur., 1994; Aunola i Nurmi, 2005; Caron i sur., 2006).

Posljednja hijerarhijska regresijska analiza provedena je uz kriterij *samoprocjena indirektna agresivnosti* (tablica 5). Iz tablice 5 vidljivo je da varijable dobi i spola djeteta ne objašnjavaju značajan dio varijance indirektna agresivnosti ($R=0,22$; $F_{(2,112)}=2,87$; $p>0,05$), a da se uvođenjem *varijabli roditeljskog ponašanja* značajno povećava proporcija objašnjene varijance indirektna agresivnosti ($R=0,49$; $F_{(6,106)}=4,52$; $p<0,01$). Uvođenjem varijabli roditeljskog ponašanja u regresijsku jednadžbu objašnjeno je dodatnih 19,4% varijance kriterija ($\Delta R^2=0,194$), pa ukupni koeficijent multile determinacije dobiven u završnoj jednadžbi iznosi $R^2=0,24$.

Tablica 5. Doprinos dimenzija roditeljskoga ponašanja u predviđanju dječje indirektna agresivnosti mjerene samoprocjenama: rezultati hijerarhijske regresijske analize

Prediktorske varijable	β	r	β^t
1. korak: demografske varijable			
Spol	-.18	-.15	-.13
Dob	-.16	-.13	-.24**
R= .22 R ² = .05			
2. korak: dimenzije roditeljskog ponašanja			
Majčino prihvaćanje/odbacivanje	-.18	-.33**	
Majčina psihološka kontrola	.11	.21*	
Majčina bihevioralna kontrola	-.06	.07	
Očevo prihvaćanje/odbacivanje	-.33**	-.37*	
Očeva psihološka kontrola	.01	-.17*	
Očeva bihevioralna kontrola	-.10	.09	
R= .49 R ² = .24 $\Delta R^2= .194^{**}$			

Napomena. r – koeficijenti korelacije; β – standardizirani parcijalni regresijski koeficijenti; β^1 – vrijednosti β -koeficijenata u drugoj jednadžbi analize; R – koeficijent multiple korelacije; ΔR^2 – promjena koeficijenta multiple determinacije; ** $p < 0,01$

Od varijabli roditeljskog ponašanja dimenzija *očeva prihvaćanja/odbacivanja* izdvojila se kao jedini značajan prediktor indirektno agresivnosti ($\beta = -0,33$; $p < 0,01$). Taj je rezultat jasan već i na temelju bivarijatnih korelacija priloženih u tablici 2 (što je veće percipirano očevo prihvaćanje, to djeca sebe procjenjuju manje indirektno agresivnima; $r = -0,37$; $p < 0,01$). U drugom koraku ove regresijske analize, koeficijent učešća za varijablu dobi također postaje značajan ($\beta = -0,24$; $p < 0,01$) što je vjerojatno rezultat supresor efekata. Naime, iz korelacijske matrice navedene u tablici 2, čini se očitim da je ovaj doprinos povećanju koeficijenta multiple korelacije u konačnoj jednadžbi posljedica u prvom redu opažene povezanosti dobi djeteta i varijable očeva prihvaćanja/odbacivanja ($r = -0,16$; $p < 0,05$). Dimenzija majčina prihvaćanja nije se pokazala značajnim prediktorom indirektno agresivnosti unatoč dobivenoj značajnoj bivarijatnoj povezanosti ovih varijabli (tablica 2: $r = -0,33$; $p < 0,01$), što je vjerojatno posljedica kolinearnosti dimenzija majčina i očeva prihvaćanja ($r = 0,55$, $p < 0,01$).

Utvrđeni utjecaj percipiranog očeva prihvaćanja na dječju indirektnu agresivnost je, kao i za druge vrste agresivnih ponašanja, potpuno očekivan. Time je potvrđena važnost očeve uloge u odgoju djece, što se u posljednje vrijeme nameće kao važan aspekt pri proučavanju dječje emocionalne i socijalne kompetencije (Hart i sur., 1998; McDowell i Parke, 2005), a potvrđena je i važnost očeve emocionalne i pozitivne uključenosti za prevenciju indirektnih oblika dječje agresivnosti. Očekivali smo potvrdu sličnog efekta i za dimenziju majčina prihvaćanja, no čini se da je takav ishod izostao zbog spomenutih povezanosti rezultata na dimenzijama percipiranoga majčina i očeva prihvaćanja.

Dimenzija psihološke kontrole, iako na bivarijatnoj razini pozitivno povezana s dječjom agresivnošću, nije se potvrdila kao značajan prediktor niti jedne od ispitivanih vrsta agresivnosti. Taj nalaz možemo opet objasniti postojanjem značajnih interkorelacija među promatranim dimenzijama roditeljstva, a možemo ga razmatrati i u kontekstu empirijskih podataka koji govore da je dimenzija psihološke kontrole pozitivno povezana s internaliziranim problemima, manifestiranim kao primjerice anksioznost, depresija, ili nesigurnost. Pokazuje se pak da je dimenzija bihevioralne kontrole u ortogonalnom odnosu s dimenzijom psihološke kontrole te negativno povezana s eksternaliziranim problemima (Barber i sur., 1994). Dobivene značajne veze tih dviju dimenzija roditeljske kontrole u našem istraživanju upućuju na nužnost daljnjih validacijskih provjera, što se odnosi kako na ispitivanje značenja, odnosno konstruktne valjanosti upotrijebljenih operacionalizacija tako i na provjere hipoteza o ulozi dimenzija roditeljstva u tumačenju dječjeg ponašanja.

Pritom se čini uputnim uzeti u obzir moguće interakcijske utjecaje različitih dimenzija roditeljskog ponašanja na dječji razvoj, što se u novije vrijeme naglašava kao značajan aspekt u proučavanju doprinosa varijabli roditeljstva objašnjenju različitih ishoda dječjeg razvoja (Aunola i Nurmi, 2005; Caron i sur., 2006).

Na kraju, možemo rezimirati da su se percipirano majčino i očevo prihvaćanje te očeva bihevioralna kontrola pokazali značajnim prediktorima dječje agresivnosti, a da se u upotrijebljenom skupu varijabli percipirano očevo prihvaćanje pokazalo kao jedini značajan činitelj u objašnjenju dječje indirektno agresivnosti. Iz svega navedenog čini se da naši rezultati potkrepljuju opće zaključke izvedene iz drugih empirijskih istraživanja o tome da je uloga majki i očeva podjednako važna u dječjem odgoju, tj. razvoju dječje agresivnosti, da se s djetetovom dobi mijenjaju i pojedini odgojni postupci, da se uloge i utjecaji majki i očeva međusobno nadopunjuju i interaktivno utječu na dječje ponašanje, te da je za prevenciju pojedinih vrsta agresivnosti posebno važna očeva regulacija djetetova ponašanja, kao i očeva toplina i bržnost u komunikaciji s djetetom. No, treba uzeti u obzir da je snaga takvih zaključaka limitirana metodološkim osobitostima istraživanja, koji se ponajprije odnose na korištene metode samoprocjena agresivnosti, te na operacionalizacije u vidu percipiranog, a ne stvarnog ponašanja roditelja, što dalje uključuje potencijalne probleme vezane uz utjecaje socijalne poželjnosti i pristranosti pri procjenjivanju. Konačno, pri razmatranju složene prirode odnosa između roditeljskih postupaka i dječjeg ponašanja općenito, korisno je podsjetiti na činjenicu da te veze i pretpostavljeni utjecaji očito nisu jednosmjerni već obostrani i recipročni, što podrazumijeva i nužnost primjene odgovarajućih istraživačkih nacrti za njihovo valjano testiranje.

LITERATURA

- 1) Aunola, K. & Nurmi, J. E. (2005). The role of parenting styles in children's problem behavior. *Child Development*, 76 (6), 1144-1159.
- 2) Barber, B. K., Olsen, J. E. & Shagle, S. C. (1994). Association between parental psychological and behavioral control and youth internalized and externalized behaviors. *Child Development*, 65, 1120-1136.
- 3) Björqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Kaukiainen, A. (1992a). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- 4) Björqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Österman, K. (1992b). The Direct & Indirect Aggression Scales (DIAS). Åbo Akademi University, Department of Social Sciences, Vasa, Finland.

- 5) Caron, A., Weiss, B., Harris, V. & Catron, T. (2006). Parenting behavior dimensions and child psychopathology: Specificity, task dependency, and interactive relations. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35 (1), 34-45.
- 6) Crick, N. R. & Grotpeter, J. K. (1995). Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Development*, 66, 710-722.
- 7) Darling, N. & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- 8) Green, L. R., Richardson, D. R. & Lago, T. (1996). How do friendship, indirect, and direct aggression relate? *Aggressive Behavior*, 22, 81-86.
- 9) Hart, C. H., Nelson, D. A., Robinson, C. C., Olsen, S. F., McNeilly-Choque, M. K. (1998). Overt and relational aggression in Russian nursery-school-age children: Parenting and marital linkages. *Developmental Psychology*, 34(4), 687-697.
- 10) Keresteš, G. (2002). Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata. Naklada Slap: Jastrebarsko.
- 11) Lagerspetz, K. M. J., Björqvist, K. & Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11- to 12-year-old children. *Aggressive Behavior*, 14, 403-414.
- 12) Maccoby, E. E. & Martin, J. A. (1983). Socialization in the context of the family: Parent-child interaction. In P. H. Mussen (Series Ed.) & E. M. Hetherington (Vol. Ed.), *Handbook of child psychology: Vol. 4. Socialization, personality, and social development* (4th ed., pp. 1-101) New York: Wiley.
- 13) McDowell, D. J. & Parke, R. D. (2005). Parental control and affect as predictors of children's display rule use and social competence with peers. *Social Development*, 14 (3), 440-457.
- 14) McEvoy, M. A., Estern, T. L., Rodriguez, M. C. & Olson, M. L. (2003). Assessing relational and physical aggression among preschool children: Intermethod agreement. *Topics in early childhood special education*, 23, 53-63.
- 15) Milanović, A. (2004). Povezanost različitih vrsta agresivnosti i sociometrijskog statusa kod djece osnovnoškolske dobi. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- 16) Österman, K., Björqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., Kaukiainen, A., Huessmann, L. R. & Frączek, A. (1994). Peer and self-estimated aggression and victimization in 8-year-old children from five ethnic groups. *Aggressive Behavior*, 20, 411-428.
- 17) Österman, K., Björqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. & Kaukiainen, A., Landau, S. F., Frączek, A. & Caprara, G. V. (1998). Cross-cultural evidence of female indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 24, 1-8.
- 18) Owens, L., Shute, R. & Slee, P. (2000). "Guess what I just heard!": Indirect aggression among teenage girls in Australia. *Aggressive Behavior*, 26, 67-83.
- 19) Petz, B. (1997). Osnove statističke metode za nematematičare. Jastrebarsko: Naklada Slap.

- 20) Salmivalli, C. & Kaukiainen, A. (2004). "Female aggression" revisited: Variable- and person-centered approaches to studying gender differences in different types of aggression. *Aggressive Behavior*, 30, 158-163.
- 21) Underwood, M. K., Galen, B. R. & Paquette, J. A. (2001). Top ten challenges for understanding gender and aggression in children: Why can't we all just get along? *Social Development*, 10(2), 248-266.
- 22) Xie, H., Cairns, R. B. & Cairns, B. D. (2002). The development of social aggression and physical aggression: A narrative analysis of interpersonal conflicts. *Aggressive Behavior*, 28, 341-355.

PERCEPTION OF PARENTAL BEHAVIOUR AND DIFFERENT ASPECTS OF AGGRESSIVE BEHAVIOUR AMONG ELEMENTARY SCHOOL CHILDREN

Daliborka Knezović and Vesna Buško

Summary - *The importance of the family and the parent-child relationship, as the agents of socialization, has been proven by numerous studies. While there is ample empirical evidence of parental influence on the development of child physical and verbal aggressiveness, there is relatively little data on the relations between family processes and child indirect aggressiveness. This study aimed to assess the predictability of various dimensions of parental behaviour in explaining various forms of child aggressiveness. The study was conducted on a sample of 115 pupils attending fifth to eighth grade of an elementary school in Zagreb. The perception of parental behaviour was examined through a questionnaire designed to assess parental behaviour (CRPBI-57), the version of the questionnaire where children assess the behaviour of their mother and father towards themselves. Aggressive behaviour was examined via a scale for peer assessment and self-assessment of aggressiveness. For further analyses, peer assessment of aggressiveness was used alongside the self-assessment of direct and indirect aggressiveness. The results confirmed a significant contribution of parental behaviour variables in explaining the variance in child aggressiveness (self-assessment of aggressiveness). Along with children's age and gender, these variables explain 32% variance of direct aggressiveness, and 24% of indirect aggressiveness. Independent additive contributions of parental behaviour to criterion variances are 16% and 19.4% for the measures of direct and indirect aggressiveness, respectively.*

Keywords: *children's perception of parental behaviour; direct and indirect aggressive behaviour*